

**СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ІННОВАЦІЙНА ОСВІТА
В УМОВАХ КРОС-КУЛЬТУРНИХ ВЗАЄМОДІЙ**

УДК 101.1+378

О.А. Наумкіна

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

**ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ – ПЕРШИЙ КРОК ФОРМУВАННЯ «ЛЮДИНИ
РЕФЛЕКСУЮЧОЇ»**

У статті обґрунтовується необхідність запровадження методики програми «Філософія для дітей» у нову українську школу. Використання філософії у школі є надзвичайно важливим у розвитку критичного мислення дитини, а також у формуванні гармонійно розвинутої особистості та відповідального громадянина. Наголошено, що шкільне навчання має розглядатися як важливий етап переходу від спонтанної рефлексії дитини до саморефлексії, на якому закладаються необхідні передумови для формування «людини рефлексуючої». Зроблений акцент на потребі перегляду навчальних планів і програм підготовки майбутніх педагогів з метою успішної імплементації програми «Нова школа України».

Ключові слова: філософія для дітей, програма «Філософія для дітей», критичне мислення, «людина рефлексуюча».

Сучасне поняття професіоналізму принципово відрізняється від уявлень недавнього минулого. Із середини 2000-х років на різних рівнях активно обговорюється концепція «Навичок XXI століття» (21-st Century Learning Skills) – тих, які допоможуть людині реалізувати її життєві цілі, побудувати кар'єру, адекватно й ефективно реагувати на нові виклики.

Аналіз світового досвіду і досліджень в цій царині свідчить, що випускникові сучасної вузу, який буде жити і працювати в суспільстві інновацій, невизначеності, потенційних загроз, необхідно володіти, в першу чергу, вмінням критично мислити. На думку професора Мельбурнського університету Патріка Гріффіна – керівника міжнародного наукового проекту з оцінки і викладання навичок та компетенцій XXI століття, – акценти в сучасному світі зміщуються у бік вміння критично мислити, здатності до взаємодії і комунікації, творчого підходу до справи [8].

Професор, доктор бізнес-адміністрування, кандидат технічних наук, декан факультету бізнесу, менеджменту, інформаційних систем і технологій університету Фенікс (мегаполіс Сан-Франциско-Силіконова Долина, Каліфорнія, США) Влад Генін стверджує, що компаніям, які динамічно розвиваються, організаціям і стартапам необхідні фахівці, що відповідають 10-ти вимогам, які

передують оцінці їх професійних інженерних, економічних, технічних знань і навичок. І перша вимога від роботодавців – це талант і навички філософського критичного мислення, аналізу, аргументації та прийняття рішень [3].

За цих обставин роль філософії у навчально-виховному процесі значно зростає. Про значимість і місце філософії в системі сучасної освіти, а також їх визнання на глобальному рівні свідчать результати та висновки масштабного дослідження стану викладання філософії у світі, здійсненого у 2007 році ЮНЕСКО. У соціологічному опитуванні взяли участь респонденти із 126 країн. За матеріалами дослідження було видано книгу «Філософія – школа свободи».

Генеральний директор ЮНЕСКО (на той час) Коїхіро Мацуура зазначає, що викладання філософії є навчанням людини мислити вільно і критично, тому назва книги не є випадковою. Філософія вчить міркувати раціонально, а не просто висловлювати думки. Вона дозволяє розвивати критичний розум, який протистоїть доктринальному мисленню [11, ix]. А його заступник із соціальних та гуманітарних наук П'єр Сане розглядає філософію як стрижневу дисципліну в суспільних і гуманітарних науках, яка знаходить своє місце на перехресті розвитку особистості, оскільки лежить поза одним тільки знанням. Філософія є мистецтвом знання, а також мистецтвом навчання [11, xi].

На XXIII світовому філософському Конгресі, що відбувся в Афінах 2013 року [6, 18], також зазначалося, що філософія може бути використана для розвитку мислення через навчальний план. Мова йшла про необхідність філософського діалогу на різних етапах освітнього процесу, про формування критичного, креативного мислення шляхом розвитку рефлексивної практики, використання, до прикладу, у роботі з дітьми інструменту діалогічного спілкування.

Специфіка філософського знання (вічно проблемний, антидогматичний, плюралістичний характер, рефлексивність, критичність, поєднання пізнавальних, естетичних й етичних аспектів свідомості) якнайкраще дозволяє розвивати критичне творче мислення майбутніх фахівців і підготувати людину, яка здатна рефлексувати у надзвичайно динамічному світі. Філософія розглядається як засіб розвитку теоретичного мислення, як «гімнастика для розуму».

Це означає, що система освіти має переглянути свої стратегічні орієнтири, освітні стандарти, плани й програми підготовки майбутніх фахівців, методології навчання. Тільки в такому випадку в умовах глобальної конкуренції випускник зможе знайти роботу (*gainful employment* [3]), яка забезпечить його гідне життя і самореалізацію.

На теренах України ця проблема є на часі з огляду на перехід від інформаційної парадигми навчання до рефлексивної, а також процеси модернізації української школи. Сьогодні в експертному середовищі широко обговорюється проект «Нова школа України» [5]. Стратегічна мета нової української школи – це формування цілісної особистості, усебічно розвиненої, здатної до критичного мислення. Ця особистість має бути патріотом з активною

позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення, поважає гідність і права людини, а також інноватором, здатним змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя.

Як бачимо, концептуальні засади «Нової школи України» в цілому відповідають викликам часу та вимогам сучасного ринку праці. Разом з тим поки що не зовсім зрозуміло, який механізм імплементації цього проекту у життя. Насамперед, у контексті нашої статті йдеться про необхідність розвитку таких наскрізних умінь учнів, як критичне мислення, логічний захист позиції тощо.

Наша стурбованість зумовлена тим, що ці навички бажано формувати вже у дітей. А чи готова українська школа, вчитель до цього? Тим більше, що старт роботи початкової школи за новими освітніми стандартами на компетентнісній основі (згідно проекту Закону України «Про освіту») передбачений на 2018 рік.

Так склалося, що більшість з нас зустрічається з філософією тільки у старшій школі (в кращому випадку) та вищих навчальних закладах. Але, на наше велике переконання, філософія має супроводжувати людину і допомагати їй впродовж усього життя: починаючи із школи (можливо, навіть раніше) і закінчуючи університетами третього покоління. Звернення філософії до сенсубуттєвих проблем людини, її можливості у розвитку критичного мислення роблять її викладання вкрай необхідним для формування «людини рефлексуючої».

Ми виходимо з того, що філософія для дітей є першим етапом у формуванні навичок філософського мислення і розглядаємо її як важливий елемент концепції «філософія впродовж усього життя» [див. 4], яка, в свою чергу, є невід'ємною складовою добре відомої концепції «освіта протягом життя», що визначає стратегію розвитку сучасної освіти.

Ключове питання, яке постає на шляху реалізації зазначеної концепції, – це питання про те, коли треба починати знайомити дітей з філософією. Ця тема є дискусійною серед фахівців. Проблема пов'язана, по-перше, з різними підходами до визначення ключових понять: «дитинство» і «дитячий вік». А по-друге, багато дослідників висувують сумніви щодо доцільності викладання філософії у цьому віці, оскільки в такий спосіб ми позбавляємо «юних філософів» дитинства, відкриваючи їм складні, а часом, й достатньо трагічні сторони людського існування.

Проте життя свідчить, що діти починають «філософствувати» дуже рано. Вже у віці 3-5 років вони ставлять філософські запитання: «Чому це так?», «Для чого?», «Як це відбувається?». Вони цікавляться проблемами життя і смерті, дружби і кохання, добра і зла, природи часу, походженням різноманітних речей. Недарма цей вік, який характеризується великою спрагою пізнання світу, психологи визначають як «вік чомусиків», а філософи – «вік спонтанних філософів».

Рефлексія, така необхідна для вміння міркувати, починається саме з природної дитячої допитливості щодо світу і таємниць його улаштування. Великий подив, звідки народжується дух філософствування, – це падіння влади частковостей, коли маленькій людині відкривається перспектива безкінечного цілого, можливість його розуміння. Тому вкрай необхідним в цей період є створення сприятливих умов для підтримки і розвитку дитячої схильності до філософського мислення. Це стосується як батьків, так і вчителів, вихователів освітніх установ. Важливо не втратити цю можливість для розвитку повноцінного філософського мислення у подальшому. На цьому етапі важливо допомогти дитині перевести спонтанну рефлексію у саморефлексію.

Фундаментальною працею в цій царині стала книга професора філософії Колумбійського університету Метью Ліпмана «Відкриття філософії» (1969 р.). Автор стверджує, що діти здатні до абстрактного мислення, а отже, з ними можна і треба займатися логікою і розвивати їх схильність до міркувань. Згодом з'явилася міжнародна стратегія навчання «Філософія для дітей» (Philosophy for Children, аббревіатура – P4C). До її створення долучилися Г.Метьюс, Р. Рид, М. Притчард, Е. Шарп та інші.

Мета запропонованої програми – розвиток в учнів «мислення вищого порядку», навчити їх міркувати розумно. Таке мислення має бути критичним, креативним і піклувальним, тобто враховувати інтереси оточуючих людей (critical, creative, caring thinking).

Засадничими її принципами є наступні:

- навчання філософствуванню, а не інформації про філософію;
- проблемна подача філософського знання;
- перетворення класу у співтовариство дослідників і організація уроку за принципом сократичного діалогу;
- надання дітям замість підручників філософськи навантажених повістей [10, 6].

«Філософія для дітей» розрахована на весь час перебування дитини у школі: з початкової до старших класів. Універсальність і цілісність філософії сприяє подоланню фрагментарності та дисциплінарного розмежування шкільних предметів, більш усвідомленому оволодінню знаннями. Це постає особливо актуальним, оскільки реформування української школи передбачає використання в якості базового інтегративного підходу. Зрозуміло, що застосування філософії на різних рівнях шкільної освіти має свою специфіку, яка визначається багатьма чинниками. В контексті нашого дослідження маємо наголосити на необхідності організації наскрізного навчання філософії. Школа має постійно підтримувати інтерес й допитливість дитини і поступово вводити її до сфери теоретичного мислення і осягнення сенсубуттєвих проблем, які постають актуальними для школярів в той чи інший період їхнього життя. Це потребує узгодження планів і програм навчання на відповідних рівнях шкільної

освіти на принципах наступності, міждисциплінарності, цілісності, а також підготовки вчителів, які б оволоділи даною методикою.

На сьогодні програма «Філософія для дітей» пройшла апробацію більш ніж у 80-ти країнах світу і розглядається як ефективний інструмент для розвитку навичок філософського мислення у дітей. Підтвердженням цього є результати досліджень, які здійснювалися у Великобританії, де ця методика стала надзвичайно популярною. Зокрема, у дітей молодшої школи, які мають лише одне заняття на тиждень, успішність із читання й математики зростає на 30% [7], а експериментальні дослідження у Шотландії засвідчили, що у середньому IQ дітей, які вивчали філософію, на 6,5 пунктів вище, ніж у інших [9, 10].

На жаль, українська освіта долучилася до цього процесу нещодавно. Популяризацією і впровадженням програми «Філософія для дітей» в Україні займаються Н. Адаменко, Ю. Кравченко та інші. Дослідниці зазначають, що для підготовки людини розуміючої, креативної, здатної до самопроекування та самореалізації, самостійного вибору на основі ієрархії особистісно-значущих цінностей і смислів необхідно використання засобів Міжнародної освітньої програми «Філософія для дітей» як методики навчання, що розгортає свої смисли в контексті комунікативно-креативної моделі педагогічної діяльності, в центрі якої є розуміння як спосіб освоєння світу, що веде до самоусвідомлення, осмисленого проживання свого буття, життєтворчості, особистісного зростання, набуття внутрішньої свободи [1, 193].

Варто зазначити позитивний досвід МАН України з поширення цієї програми. Йдеться про організацію конференцій, тренінгів для фахівців і педагогів, літніх шкіл для учнівської молоді за безпосередньої участі методиста НЦ «МАНУ», тренера й учасника міжнародних конференцій та воркшопів з програми «Філософія для дітей» Юлії Кравченко.

У серпні 2016 р. у МОН відбувся круглий стіл «Зубрити – не вихід, або як креативність та філософія може змінити навчання у школах» за участю віце-президента міжнародної ради «Філософії для дітей», професора Кйонсанського національного університету (Південна Корея) Джінвана Парка, міністра освіти й науки Лілії Гриневич та фахівців. Міністр в цілому підтримала ідею інтеграції методики «Філософія для дітей» в українську освітню систему, починаючи з початкової школи, і зазначила, що нова українська школа «матиме принципову різницю не тільки в тривалості навчання, але вона буде мати новий зміст, який ґрунтується на компетентностях, і нові методи викладання, які ґрунтуються на підходах методики «Філософія для дітей»» [2]. Проте, було наголошено, що це потребує часу і серйозної підготовки з адаптації програми до української школи.

Це актуалізує потребу перегляду навчальних планів і програм підготовки майбутніх педагогів вже сьогодні. І робити це потрібно надзвичайно швидко, щоб імплементація програми «Нова школа України» була забезпечена відповідною ресурсною базою. По-перше, йдеться про запровадження у плани підготовки педагогічних кадрів нових курсів («Критичне мислення», «Філософія

для дітей» тощо), які дозволять їм опанувати новими методами й методиками формування і розвитку критичного креативного мислення дітей. А по-друге, вкрай необхідно активніше залучати вже досвідчених педагогів до знайомства і впровадження методики «Філософія для дітей» у процес навчання.

Отже, світовий досвід свідчить, що використання філософії у школі є доцільним і корисним, насамперед, у розвитку критичного мислення дитини, а також у формуванні гармонійно розвинутої особистості та відповідального громадянина. Шкільне навчання має розглядатися як важливий етап переходу від спонтанної рефлексії дитини до саморефлексії, на якому закладаються необхідні передумови для формування «людини рефлексуючої».

ЛІТЕРАТУРА

1. Адаменко Н., Кравченко Ю. Історія знайомства української педагогічної аудиторії з методикою «Філософія для дітей» / Н. Адаменко, Ю. Кравченко // Філософія освіти. – 2014. – №2(15). – С. 188-195.
2. Гриневич обіцяє «філософські» новації у школі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2042120-grinevic-obicae-filosofski-novacii-u-skoli.html>
3. Наукова доповідь професора Влада Геніна [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.philosophy.kiev.ua/ua/article/214>
4. Наумкіна О. А. Філософія впродовж усього життя – вимога часу / О.А. Наумкіна // Філософія науки: традиції та інновації: наук. журнал. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. – №1-2 (13-14). – С. 60-71.
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczya.pdf>
6. Предборська Ірина. Філософія як запит і спосіб життя: Інформаційно-аналітичний огляд XXIII світового філософського Конгресу / Ірина Предборська // Філософія освіти. – 2013. – №2 (13). – С. 7–23.
7. Тищенко В. Зубрити – не вихід. Як у школах вчитимуть критичному й креативному мисленню [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/technology/2016/07/5/214729/>
8. Хайрутдинов Динар. «Навыки XXI века»: новая реальность в образовании [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://erazvitie.org/article/navyki_xxi_veka_novaja_realnost
9. Труфанова Е.О. Преподавание философии в мире (обзор исследования ЮНЕСКО «Философия. Школа свободы») / Е. О. Труфанова // Вопросы философии. – 2008. – №10. – С. 3–19.
10. Юлина Н.С. Философия для детей / Н.С. Юлина. – М.: ИФРАН, 1996. – 241 с.

11. Philosophy a School of Freedom. Teaching philosophy and learning to philosophize: Status and prospects. – UNESCO Publishing. – 2007. – 279 с.

REFERENCES

1. Adamenko N., Kravchenko YU. Istoriya znayomstva ukrayins'koyi pedahohichnoyi audytoryyi z metodykoyu «Filosofiya dlya ditey» / N. Adamenko, YU. Kravchenko // Filosofiya osvity. – 2014. – №2(15). – S.188-195.

2. Hrynevych obitsyaye «filosofs'ki» novatsiyi u shkoli [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2042120-grinevic-obicae-filosofski-novacii-u-skoli.html>

3. Naukova dopovid' profesora Vlada Henina [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.philosophy.kiev.ua/ua/article/214>

4. Naumkina O. A. Filosofiya vprodovzh us'oho zhyttya – vymoha chasu / O.A. Naumkina // Filosofiya nauky: tradytsiyi ta innovatsiyi: nauk. zhurnal. – Sumy: Vydvo SumDPU imeni A.S. Makarenka, 2016. - №1-2 (13-14). – S. 60-71.

5. Nova ukrayins'ka shkola. Kontseptual'ni zasady reformuvannya seredn'oyi shkoly [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczya.pdf>

6. Predbors'ka Iryna. Filosofiya yak zapyt i sposib zhyttya: Informatsiyno-analitychnyy ohlyad KHKHIII svitovoho filosofs'koho Konhresu / Iryna Predbors'ka // Filosofiya osvity. – 2013. - №2 (13). – S. 7-23.

7. Tyshchenko V. Zubryty – ne vykhid. Yak u shkolakh vchytymut' krytychnomu y kreatyvnomu myslennyu [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://life.pravda.com.ua/technology/2016/07/5/214729/>

8. Khayrutdynov Dynar. «Navyky XXI veka»: novaya real'nost' v obrazovanuy [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://erazvitie.org/article/navyki_xxi_veka_novaja_realnost

9. Trufanova E.O. Prepodavanye fylosofyy v myre (obzor yssledovanyya YUNESKO «Fylosofyya. Shkola svobody») / E. O. Trufanova // Voprosy fylosofyy. – 2008. - №10. – S. 3-19.

10. Yulyna N.S. Fylosofyya dlya detey / N.S. Yulyna. – M.: YFRAN, 1996. – 241 s.

11. Philosophy a School of Freedom. Teaching philosophy and learning to philosophize: Status and prospects. – UNESCO Publishing. – 2007. – 279 s.

АННОТАЦИЯ

Е.А. Наумкина. Философия для детей – первый шаг формирования «человека рефлексирующего».

В статье обосновывается необходимость внедрения методики программы «Философия для детей» в новую украинскую школу. Использование философии в школе является чрезвычайно важным в развитии критического мышления ребенка, а также в формировании

гармонично развитой личности и ответственного гражданина. Отмечается, что школьное обучение должно рассматриваться как важный этап перехода от спонтанной рефлексии ребенка к саморефлексии, на котором закладываются необходимые предпосылки для формирования «человека рефлексивного». Сделан акцент на необходимости пересмотра учебных планов и программ подготовки будущих педагогов с целью успешной имплементации программы «Новая школа Украины».

Ключевые слова: философия для детей, программа «Философия для детей», критическое мышление, «человек рефлексивный».

SUMMARY

O.A. Naumkina. Philosophy for Children – the first step of forming «a reflexive person».

The article substantiates the necessity of introducing the methodology of the program «Philosophy for Children» into the new Ukrainian school. Using the philosophy at school is extremely important in the development of critical thinking of a child, which is now regarded as a key skill of the XXI century, and in the formation of a harmoniously developed personality and a responsible citizen. Reflection, such a necessary ability to think, begins with children's natural curiosity about the world and its mysteries arrangement. Therefore, at this time it is necessary to create favourable conditions for the support and development of children's inclination to philosophical thinking. This applies to both parents and teachers, teachers of educational institutions. It is important not to miss this opportunity to develop valuable philosophical thinking in the future. Therefore, school education should be seen as an important stage of transition from spontaneous reflection of the child to self-reflection, which laid the necessary prerequisites for the formation of «a reflexive person». The author makes accent on the revision of the curricula and training programs for future teachers for the successful implementation of the program «New School of Ukraine». Firstly, it refers to the introduction of new courses into teacher training plans that allow future teachers to learn new techniques and methods of forming and developing critical thinking of the children. Secondly, it is essential to involve more experienced teachers to explore and implement the methods of «Philosophy for Children» in the learning process.

Keywords: philosophy for children, the program «Philosophy for Children», critical thinking, «a reflexive person».